

XIX. Yüzyıl Başlarında Bosna Livası Timar ve Zeametleri

Zafer Gölen*

Giriş

Osmanlı savaş makinesi iki temel üzerinde kurgulanmıştı. Bunlar kapıkulu askerleri ve sipahilerdi. Sipahiler bir dirliğe sahip taşra askerleriydi. Onlar topladıkları vergilerin karşılığında emir verildiği andan itibaren kendileri ve beslemekle yükümlü oldukları cebelü denen atlı askerlerle sefere katılmakla mükelleftiler. Sistem, Yusuf Has Hacıp'in kurguladığı *daire-i adliyenin* kusursuz bir uygulamasıydı. Timar sistemi sayesinde köylü rahat çalışıp vergisini vermiş, devlet de daha çok asker ile daha çok ülke fethetmiş, yeryüzünde güveni tesis etmişti. Ancak XVIII. yüzyılda kurumlardaki yozlaşma ve merkezî otoritenin sarsılmasıyla, köylü üzerindeki angarya yükümlülükleri artmış ve timar sistemi ile ilgili sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Sipahiler çoğu zaman sefere gitmedikleri gibi yerlerine cebelü de göndermemişlerdir. Uzun süren harplerde sipahi kaynaklı problemler had safhaya çıkmıştır. Bazen seferin başlangıcında savaşa katılan sipahiler ilerleyen zamanlarda görev yerlerini terk ederek memleketlerine dönmüşlerdir. Özellikle Rusya ile yapılan yıpratıcı savaşlar, toprak kayıpları, göçler, yerel ayanlar gibi onlarca sebep timar sisteminin eskisi gibi işlemesini engellemiştir. Buna karşı merkezî bürokrasi, sistemin işlemesi için elinden geleni yapmıştır. Sultan I. Abdülhamid suiistimallerin önüne geçmek için 1 Safer 1191/11 Mart 1777'de timar ve zeametlerin dağıtımının hangi usullere göre yapılacağına dair bir kanunnâme yayınlamıştır. İlerleyen tarihlerde 8 Eylül 1792 ve 19 Ağustos 1796'da Abdülhamid kanunnâmesini esas alan iki düzenleme daha yapılmıştır. Yapılan düzenlemelerle savaş sırasında yoklamada bulunmayanların timarına el konulması, sipahilerin sancaklarında oturması, sadece fermanla izinli sayılmaları halinde görev yerlerinden ayrılabilmeleri ve yoklama usulü getirilmiştir¹. İlgili

* Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Burdur/TÜRKİYE, zgolen@gmail.com ORCID:0000-0003-3162-6076

1 BOA., A.DVNS. NŞT.d. (Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Tahvil (Nişan) Kalemi Defterleri), no.84, s. 10-13; *Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)*, Hazırlayanlar Yunus Koç-Fatih Yeşil, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012, s. 2-16; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, 13 numaralı Matbaa, 2. Baskı İstanbul 1290, s. 214-216; Talat Mümtaz Yaman, *Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde*

düzenlemeler ilk kez Bender ve Hotin’de uygulamaya konulmuştur. Bu sırada sistemin en iyi işlediği yerlere Bosna ve Semendire Livalarının örnek verilmesi ise oldukça dikkat çekicidir. İlgili Hatt-ı Hümayûn’da bu husus:

“*Bender ve Hotin sancaklarında olan ze’âmet ve timarlar hin-i tahrîrlerinde Bosna ve Semendire misüllü hüsn-i rabıtaya bend olunmayub... Beher hal yoklanub nâ-mevcûdları tahkîk ve cümlesi mevcûd kılınmak ve Semendire zu’amâ ve erbâb-ı timarı gibi şürût-ı nizâm-ı haseneye rabt olunmak lâzime-i halden olub.*” cümleleriyle, Bosna ve Semendire’deki timarların ülkenin diğer bölgelerine göre daha düzenli olduğu açıkça ifade edilmiştir². 1792’de yayınlanan Hatt-ı Hümayûn’dan bir sene sonra timarların mevcut durumunu kontrol için yoklamacılar tayin olunmuştur. Ardından her üç senede bir düzenli yoklamalar yapılacaktı. Yoklamacılar ile timar alaybeylerinin kayıtlarının uyuşması gerekliydi. Eğer bir sipahi görev mahallinde değilse veya sadece yoklama zamanı dirliğine giderse bu kişiler derhal İstanbul’a bildirilecekti. Bu durumda timarını terk eden sipahiği zamanında merkeze bildirmeyen alaybeyi de cezalandırılacak, sipahi ve zaimlerin dirliklerine el konulacaktı³. Hatt-ı Hümayûn’a uygun biçimde 1793 Şubat’ında ilk yoklamacılar görev yerlerine ulaşmış ve yeni uygulamalar devreye girmiştir. Mesela Bosna Eyaleti’nde 15 Muharrem 1232/5 Aralık 1816’da bitirilen yoklamanın kanuna uygun olarak yapıldığı, yoklamacı Süleyman’ın her liva kaydının altına “*Sadur olan emr-i âlî mucibince şürûtuna ri’âyet olunarak yoklanmıştır*” ibaresini düşmesinden anlaşılmaktadır⁴.

A- Bosna Livası Timar ve Zeametleri

Sayımın yapıldığı XIX. yüzyıl başlarında Bosna Eyaleti; Bosna, Hersek, İzvornik ve Klis olmak üzere 4 livadan oluşmaktaydı. Sadece bir kayıтта Krka liva olarak gösterilmiştir. 1759-1835 tarihleri arasında Bosna Livası; Banaluka, Bihke, Blagay, Bobofça (Bobovac), Boraç, Brod, Brodar, Dobor, Dobrun, Dubiça, Dubrovnik, Hrtar, İvraça, İzvecan, Kamengrad, Kladana, Kobaş, Kuprez, Laşva, Leŕçe, Olofça, Osad, Ras, Saray, Seniça, Teşan, Yayçe, Yelec, Visoka, Vişegrad, Vratar,

Avrupalaşma Hakkında “Bir Kalem Tecrübesi”, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1940, s. 41-42; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001, s. 189-190.

2 BOA., A.DVNS. NŞT.d., 84, s. 30-31; *Nizâm-ı Cedid Kanunları (1791-1800)*, s. 49-50; Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılın Sonlarında Timar ve Zeâmetlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32, 1979, s. 231.

3 *Nizâm-ı Cedid Kanunları (1791-1800)*, s. 7-8; Vak’anüvis Halil Nuri Bey, *Nûri Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 332-333; Özkaya, s. 236.

4 BOA., DFERZ., 1946, s. 79, 150, 201, 262.

Vrhovina'dan oluşmaktaydı⁵. Ancak idarî bölünüş sabit değil, siyasî, iktisadî veya sosyal durumlara göre sık sık değişen bir yapıydı.

1827'de Bosna Eyaleti'nde 1.520 dirlik bulunmaktaydı. Dirliklerin 617'si Bosna'da (%1), 356'sı Hersek (%23), 321'i İZvornik (%21), 225'i Klis (%15), 1'i Krka'daydı. Timar ve zeametlerin toplam geliri 9.575.236 akçaydı⁶.

Tablo 1, grafik 1 ve 2'de görüldüğü gibi Bosna Livası'nda 617 timar ve zeamet vardır. Bunların 41'i, zeamet (%7), 576'sı (%93) timardır. Timar ve zeametlerin toplam geliri 3.414.639 akçedir. Bu gelirin 2.393.115 (%70) akçesi timarlara, 1.021.524 (%30) akçesi zeametlere aittir. İlgili sayımda tespit edilen en eski tarihli timar 1108/1696-97, en son timar ise 1243/1827-28 tarihlidir. En yüksek gelire sahip üç nahiye Saray, Boraç ve Visoka'dır. Bu üç nahiyeyi Brod, Dubrovnik ve Vratar izler. Timar sayısı bakımından ise Boraç, Saray ve Visoka ilk üç sıradadır. Bu üç nahiyeyi Brod, Olofça ve Laşva izler.

Bosna'da dikkati çeken bir başka husus bölgedeki ortak timarların fazlalığıdır. 576 timarın 46'sı yani tüm timarların %7'si ortak timar statüsündedir. Ortak timarlarda herhangi bir gelir standartı yoktur. Babalarından kalan timar geliri ne kadar ise olduğu gibi kardeşler arasında bölüştürülmüştür. Mesela Olofça'dan İbrahim'in 1.000 akçe gelire sahip timarı oğulları Mehmed, Abdullah ve Murad'a "*ber-vech-i iştirâk*" olarak verilmiştir. Buna mukabil Boraç'dan Salih'in oğulları Ferhad ve Osman'a bıraktığı timarın geliri 12.000 akçedir. Bu durumda Mehmed, Abdullah ve Murad yılda 333 akçe ile geçinmek zorunda iken, Ferhad ve Osman 6.000 akçe kazanıyorlardı⁷. Mevcut uygulama çoğu zaman probleme yol açmaktaydı. Düşük gelire sahip dirlik sahipleri gelirlerini artırmak için gayri meşru yollara başvuruyorlardı. En yaygın uygulama ölen ancak erkek evladı bulunmayan sipahilerin timarlarını *Bosna Tezkeresi*⁸ ile elde etme veya savaşa gidip uzun süre dönmeyen kişilerin timarlarına zorla el koymak şeklindeydi. Bosna Ahkâm Defterleri'nde bu türden onlarca kayda rastlamak mümkündür⁹.

Zeametlerde ise sadece bir kayıt ortak zeamet statüsündedir. 1206/1791-92

5 Ahmed S. Aličić, *Uredjenje Bosanskog Ejaleta Od 1789. Do 1878 Godine*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo 1983, 27.

6 BOA., DFE.RZ.d., no. 1889, vr. 2-255.

7 BOA., DFE.RZ.d., no. 1889, vr. 112, 131.

8 Bosna Valisi'nin onayı ile dağıtılan timarlara verilen addır.

9 BOA., A. DVNS. AHK. BN.d. (Bâb-ı Asafî/Divân-ı Hümayun Sicilleri/ Âhkâm Defterleri/ Bosna/Bosna Âhkâm Defterleri), no.1, varak:1.

senesinde Yeleç'in Dolna Köyü'nde Süleyman'a ait 20.000 akçelik zeamet 4 oğlu arasında paylaştırılmıştır¹⁰.

İlgili kayıtlarda yer alan timar ve zeamet sahiplerinin biri için oğul manasındaki *bin* ibaresi kullanılırken diğerleri için *veled* ibaresi kullanılmıştır. Timarlardan 294 zeametlerden ise 19'u için tekil ad kullanılmış kimin oğlu oldukları belirtilmemiştir. Bu tür kayıtlar ilgili dirliğin ocaklık olmadığı ve dağıtımın yapıldığı tarihte sahiplerine ilk kez verildiği izlenimi uyandırmaktadır. Tüm kayıtlar arasında *el hac* lakaplı sadece bir sipahi vardır¹¹. Hâlbuki Bosna toplumunda hacca gitmek çok önemli bir olguydu ve hacılar toplumda oldukça muteber kimseler kabul edilirdi. Anlaşılacağı gibi sipahiler hacılığın getireceği toplumsal statüyle pek ilgilenmemişlerdir.

Hacılıktan çok daha önemli bir statü göstergesi olan “*seyyidlik*” Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere verilen ayrıncı bir alamettir. Seyyidler Peygamber'in soyundan gelmeleri sebebi ile toplumda büyük iltifat ve hürmete mazharlardı. Bosna'da *esseyyid* lakaplı sadece bir sipahi vardır. Hâlbuki komşu Semendire Livası sipahi ve zaimleri içinde adında *esseyyid* ibaresi geçen 8 sipahi mevcuttur¹². Bosna'daki tek esseyyid Boraç nahiyesinde dirlik sahibi olan Halil veled-i Halil idi ve 9.550 akçe gelire sahiptir. Dirliği kendisine 1218/1803-1804 tarihinde verilmiştir¹³.

Bosna'da 31 dirliğin görev timarı olduğu anlaşılmaktadır. Görevlilerden 13'ü eyalet defterhanesi kâtibi, 13'ü eyalet defterhanesi çavuşu, 4'ü eyalet defterhanesi zaimi, biri ise Bosna dışından Cezayir Eyalet Defterhanesi çavuşudur. Zaimler ve kâtipler zeamet sahibi iken sadece Mustafa veled-i Kâtip İsmail timar sahibidir. Babasının da kâtip olduğu anlaşılan Mustafa'nın geliri 6.850 akçedir. Özellikle kâtiplerin Bosna Livası'ndaki en yüksek gelire sahip olduğu görülür. Görevlilerin gelirleri de birbirlerinden farklıdır. Tüm livada 49.699 akçe gibi en yüksek gelire sahip zaim Nasreddin eyalet defterhanesi kâtibidir ve dirliği Dubrovnik'tedir. Nasreddin'e dirliği 1236/1820-21'de verilmiştir. Tahmin edileceği bu kişilerin en yoğun istihdam edildiği bölge Saray'dır. Saray'da 11, Dubrovnik'te 4, Laşva'da 3, Banaluka, Visoka, Yayçe, Boraç ve Kladina'da 2, Vratar, Yeleç, Vişegrad'da ise birer dirlik vardır.

10 BOA., DFE.RZ.d., no. 1889, vr. 195.

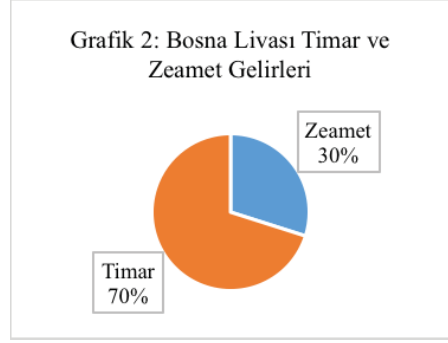
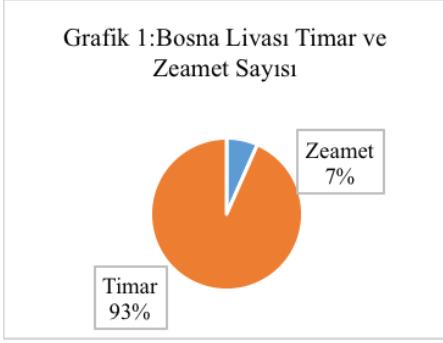
11 Tek hacı Saray nahiyesinden Ali idi ve 3.244 akçe gelire sahipti. BOA., DFE.RZ.d., no. 1889, vr. 207.

12 Gölen, *XIX. Yüzyıl Başlarında Semendire Livası Timar ve Zeametleri*, s. 212.

13 BOA., DFE.RZ.d., no. 1889, vr. 219.

Tablo 1: Nahiyelere Göre Dirlik Sayısı ve Gelirler

Nahiye	Sayı	Gelir (Akçe)	İlk Veriliş Tarihi	Son Veriliş Tarihi
Banaluka	6	42.424	1128/1716	1229/1814
Bobofça	6	23.175	1123/1711-12	1233/1817-18
Boraç	84	514.209	1112/1700-01	1229/1814
Brod	54	246.344	1108/1696-97	1234/1818-19
Brodar	13	48.475	1132/1719-20	1217/1802-03
Dobor	5	46.900	1145/1732-33	1214/1799-1800
Dobrun	2	6.650	1142/1729-30	1230/1815
Dubrovnik	30	211.103	1123/1711-12	1243/1827-28
Gradiška	1	6.500	1155/1742-43	1155/1742-43
Hırtar	13	103.475	1115/1703-04	1235/1819-20
İvraca	9	31.900	1132/1719-20	1230/1815
İzveçan	11	102.182	1117/1705-06	1237/1821-22
Kamengrad	4	8.000	1185/1771-72	1207/1792-93
Kladina	8	83.644	1137/1724-25	1233/1817-18
Kuprez	1	13.300	1236/1820-21	1236/1820-21
Kobaş	4	8.500	1168/1754-55	1191/1777-78
Laşva	36	164.615	1110/1698-99	1243/1827-28
Maglay	5	10.300	1172/1758-59	1173/1759-60
Neretva	3	8.500	1174/1760-61	1203/1788-89
Novi	1	3.000	1171/1757-58	1171/1757-58
Olofça	49	158.147	1123/1711-12	1233/1817-18
Osad	10	44.937	1111/1699-1700	1198/1783-84
Ras	23	91.448	1115/1703-04	1227/1812
Sana	2	5.099	1171/1757-58	1175/1761-62
Saray	82	673.161	1120/1708-09	1242/1826-27
Seniçe	8	28.343	1150/1737-38	1215/1800-01
Teşne	7	18.315	1172/1758-59	1226/1811
Ustudana	4	17.100	1133/1720-21	1219/1804-05
Virhovine	2	4.500	1123/1711-12	1163/1749-50
Visoka	60	276.426	1108/1696-97	1236/1820-21
Vişegrad	23	138.659	1117/1705-06	1229/1814
Vratar	33	171.853	1111/1699-1700	1241/1825-26
Yayçe	8	29.600	1142/1729-30	1228/1813
Yeleç	10	73.855	1130/1717-18	1206/1791-92
Toplam	617	3.414.639	1108/1696-97	1243/1827-28

Tablo 2: Timar ve Zeametlerin Veriliş Tarihleri

Veriliş Tarihi	Sayısı	Veriliş Tarihi	Sayısı	Veriliş Tarihi	Sayısı
1108/1696-97	2	1156/1743-44	9	1204/1789-90	2
1110/1698-99	1	1158/1745-46	1	1205/1790-91	3
1111/1699-1700	2	1159/1746	5	1206/1791-92	2
1112/1700-01	2	1160/1747	5	1207/1792-93	9
1113/1701-02	1	1162/1749	3	1208/1793-94	4
1115/1703-04	2	1163/1750	1	1209/1794-95	4
1116/1704-05	1	1165/1751-52	1	1211/1796-97	4
1117/1705-06	3	1166/1752-53	1	1212/1797-98	19
1120/1708-09	3	1168/1754-55	4	1213/1798-99	6
1121/1709-10	2	1170/1756-57	1	1214/1799-1800	3
1122/1710-11	3	1171/1757-58	3	1215/1800-01	2
1123/1711-12	19	1172/1758-59	29	1216/1801-02	4
1124/1712-13	2	1173/1759-60	134	1217/1802-03	3
1127/1715	1	1174/1760-61	12	1218/1803-04	13
1128/1716	2	1175/1761-62	2	1219/1804-05	3
1129/1717	3	1176/1762-63	3	1220/1805-06	3
1130/1718	1	1177/1763-64	7	1221/1806-07	1
1131/1718-19	9	1178/1764-65	3	1223/1808-09	1
1132/1719-20	11	1179/1765-66	3	1224/1809-10	4
1133/1720-21	6	1181/1767-68	1	1226/1811-12	5
1134/1721-22	3	1182/1768-69	3	1227/1812	8
1135/1722-23	1	1183/1769-70	1	1228/1813	4
1136/1723-24	1	1185/1771-72	2	1229/1814	3
1137/1724-25	8	1186/1772-73	1	1230/1815	5

1139/1726-27	1	1187/1773-74	1	1231/1816	8
1140/1727-28	5	1188/1774-75	6	1232/1816-17	8
1141/1728-29	8	1189/1775-76	2	1233/1817-18	8
1142/1729-30	5	1190/1776-77	5	1234/1818-19	2
1143/1730-31	4	1191/1777-78	9	1235/1819-20	4
1144/1731-32	3	1192/1778	8	1236/1820-21	4
1145/1732-33	3	1193/1779	3	1237/1821-22	2
1146/1733-34	2	1194/1780	3	1239/1823-24	3
1147/1734-35	3	1195/1781	2	1240/1824-25	2
1148/1735-36	1	1196/1782	3	1241/1825-26	2
1149/1736-37	9	1197/1783	3	1242/1826-27	1
1150/1737-38	11	1198/1783-84	2	1243/1827-28	3
1152/1739-40	5	1199/1784-85	5		
1153/1740-41	3	1200/1785-86	4		
1155/1742-43	11	1203/1788-89	1		

1- Zeametler

Bosna Livası'nda 41 zeamet vardır. Gelirleri 1.021.524 akçedir. 1827'de mevcut zeametlerden en eskisi Dubrovnik'te bulunan 1143/1730-31 tarihli zeamettir. En son dağıtımı yapılan zeamette yine Dubrovnik'tedir. Bu zeametın dağıtımı 1243/1827-28'de gerçekleşmiştir. Tablo 3'den anlaşılacağı gibi en fazla zeamet bulunan yer 13 zeametle Saray'dır. Saray'ı 6 zeametle Boraç ve 5 zeametle Dubrovnik takip eder. Tablo 3'de görüleceği gibi en yüksek gelir yine Saray'a aittir. Saray'ı yine Boraç ve Dubrovnik izler. Tablo 4'de de yer aldığı gibi en fazla zeamet dağıtımı yapılan yıl, 6 zeametle 1173/1759-60 senesidir.

Tablo 3: Zeametler

Kaza	Zeamet Sayısı	Toplam Gelir (Akçe)	Zeametin İlk Veriliş Tarihi	Zeametin Son Veriliş Tarihi
Banaluka	1	20.000	1229/1814	1229/1814
Boraç	6	171.570	1156/1743-44	1224/1809-10
Brod	1	30.600	1176/1762-63	1176/1762-63
Dobor	1	24.200	1212/1797-98	1212/1797-98
Dubrovnik	5	131.149	1143/1730-31	1243/1827-28
Hırtar	2	41.500	1173/1759-60	1207/1792-93

İzvečan	2	41.450	1173/1759-60	1237/1821-22
Kladina	2	65.664	1233/1817-18	1233/1817-18
Laşva	3	60.000	1207/1792-93	1235/1819-20
Ras	1	20.000	1227/1812	1227/1812
Saray	13	320.292	1173/1759-60	1237/1821-22
Visoka	1	22.099	1177/1763-64	1177/1763-64
Vişegrad	1	23.000	1219/1804-05	1219/1804-05
Vratar	1	30.000	1173/1759-60	1173/1759-60
Yeleç	1	20.000	1206/1791-92	1206/1791-92
Toplam	41	1.021.524	1143/1730-31	1243/1827-28

Tablo 4: Zeametlerin Veriliş Tarihleri

Veriliş Tarihi	Sayısı	Veriliş Tarihi	Sayısı	Veriliş Tarihi	Sayısı
1143/1730-31	1	1188/1774-75	1	1227/1812	2
1156/1743-44	1	1194/1780	1	1228/1813	1
1172/1758-89	1	1198/1783-84	1	1229/1814	1
1173/1759-60	6	1206/1791-92	1	1231/1816	2
1174/1760-61	1	1207/1792-93	2	1233/1817-18	2
1176/1762-63	1	1209/1794-95	2	1235/1819-20	2
1177/1763-64	2	1212/1797-98	2	1236/1820-21	1
1178/1764-65	1	1219/1804-05	1	1237/1821-22	2
1185/1771-72	1	1224/1809-10	1	1243/1827-28	1

2- Timarlar

Bosna Livası'nda 576 timar vardır. Gelirleri 2.393.115 akçedir. 1827'de mevcut timarların en eskisi Visoka'nın Gradçaniç Köyü'nde bulunan 3.100 akçe gelire sahip 1108/1696-97 tarihli olan timardır. En son tarihli timar ise 1243/1827-28'de Laşva'da Osman'ın oğulları Mehmed, Salih ve Ağâh'a verilen dirliktir. Tablo 5'den anlaşılacağı gibi en fazla timar bulunan yer 77 timarla Boraç'tır. Boraç'ı 69 timarla Saray ve 59 timarla Visoka takip eder. Tablo 5'de görüleceği gibi en yüksek gelir 349.669 akçe ile Saray Nahiyesi'nden elde edilmektedir. Saray'ı 342.639 akçe Boraç ve 254.327 akçe gelire Visoka takip etmektedir. Bu 3 nahiyenin ardından Brod, Laşva, Olofça, Vratar ve Vişegrad Nahiyelerinin gelirleri de 100.000 akçenin üzerindedir. Tablo 6'da yer aldığı gibi en fazla timar dağıtımı yapılan yıl 128 timarla 1173/1759-60 senesidir. 1173/1759-60'ı 29 timarla 1172/1758-59

senesi takip eder. 10 ve üzeri tımar dağıtımı yapılan yıllar sadece 7'dir. Diğer yıllar 10'un altında kalmıştır.

Tablo 5: Bosna Livası Tımarları

Nahiye	Sayı	Gelir (Akçe)	İlk Veriliş Tarihi	Son Veriliş Tarihi
Banaluka	5	22.424	1128/1716	1217/1802-03
Bobofça	6	23.175	1123/1711-12	1233/1817-18
Boraç	78	342.639	1112/1700-01	1229/1814
Brod	53	215.744	1108/1696-97	1234/1818-19
Brodar	13	48.475	1132/1719-20	1217/1802-03
Dobor	4	22.700	1145/1732-33	1214/1799-1800
Dobrun	2	6.650	1142/1729-30	1230/1815
Dubrovnik	25	79.954	1123/1711-12	1241/1825-26
Gradiška	1	6.500	1155/1742-43	1155/1742-43
Hırtar	11	61.975	1115/1703-04	1235/1819-20
İvraca	9	31.900	1132/1719-20	1230/1815
İzveçan	9	60.732	1117/1705-06	1226/1811-12
Kamengrad	4	8.000	1185/1771-72	1207/1792-93
Kladina	6	17.980	1137/1724-25	1213/1798-99
Knežina	1	13.300	1236/1820-21	1236/1820-21
Kobaş	4	8.500	1168/1754-55	1191/1777-78
Laşva	33	104.615	1110/1698-99	1243/1827-28
Maglay	5	10.300	1172/1758-59	1173/1759-60
Neretva	3	8.500	1174/1760-61	1203/1788-89
Novi	1	3.000	1171/1757-58	1171/1757-58
Olofça	49	158.147	1123/1711-12	1233/1817-18
Osad	10	44.937	1111/1699-1700	1198/1783-84
Ras	22	71.448	1115/1703-04	1212/1797-98
Sana	2	5.099	1171/1757-58	1175/1761-62
Saray	69	352.869	1120/1708-09	1242/1826-27
Seniçe	8	28.343	1150/1737-38	1215/1800-01
Teşne	7	18.315	1172/1758-59	1226/1811-12
Ustudana	4	17.100	1133/1720-21	1219/1804-05
Virhovine	2	4.500	1123/1711-12	1163/1750
Visoka	59	254.327	1108/1696-97	1236/1820-21
Vişegrad	22	115.659	1117/1705-06	1229/1814

Vratar	32	141.853	1111/1699-1700	1241/1825-26
Yaye	8	29.600	1142/1729-30	1228/1813
Yelee	9	53.855	1130/1718	1182/1768-69
Toplam	576	2.393.115	1108/1696-97	1243/1827-28

Tablo 6: Timarların Veriliş Tarihleri

Veriliş Tarihi	Sayısı	Veriliş Tarihi	Sayısı	Veriliş Tarihi	Sayısı
1108/1696-97	2	1156/1743-44	8	1204/1789-99	2
1110/1698-99	1	1158/1745-46	1	1205/1790-91	3
1111/1699-1700	2	1159/1746	5	1206/1791-92	1
1112/1700-01	2	1160/1747	5	1207/1792-93	7
1113/1701-02	1	1162/1749	3	1208/1793-94	4
1115/1703-04	2	1163/1750	1	1209/1794-95	2
1116/1704-05	1	1165/1751-52	1	1211/1796-97	4
1117/1705-06	3	1166/1752-53	1	1212/1797-98	17
1120/1708-09	3	1168/1754-55	4	1213/1798-99	6
1121/1709-10	2	1170/1756-57	1	1214/1799-1800	3
1122/1710-11	3	1171/1757-58	3	1215/1800-01	2
1123/1711-12	19	1172/1758-59	29	1216/1801-02	4
1124/1712-13	2	1173/1759-60	128	1217/1802-03	3
1127/1715	1	1174/1760-61	11	1218/1803-04	13
1128/1716	2	1175/1761-62	2	1219/1804-05	2
1129/1717	3	1176/1762-63	2	1220/1805-06	3
1130/1718	1	1177/1763-64	5	1221/1806-07	1
1131/1718-19	9	1178/1764-65	2	1223/1808-09	1
1132/1719-20	11	1179/1765-66	3	1224/1809-10	2
1133/1720-21	6	1181/1767-68	1	1226/1811-12	5
1134/1721-22	3	1182/1768-69	3	1227/1812	6
1135/1722-23	1	1183/1769-70	1	1228/1813	3
1136/1723-24	1	1185/1771-72	1	1229/1814	2
1137/1724-25	8	1186/1772-73	1	1230/1815	5
1139/1726-27	1	1187/1773-74	1	1231/1816	6
1140/1727-28	5	1188/1774-75	5	1232/1816-17	8
1141/1728-29	8	1189/1775-76	2	1233/1817-18	6
1142/1729-30	5	1190/1776-77	5	1234/1818-19	2

1143/1730-31	3	1191/1777-78	9	1235/1819-20	2
1144/1731-32	3	1192/1778	8	1236/1820-21	3
1145/1732-33	3	1193/1779	3	1239/1823-24	3
1146/1733-34	2	1194/1780	2	1240/1824-25	2
1147/1734-35	3	1195/1781	2	1241/1825-26	2
1148/1735-36	1	1196/1782	3	1242/1826-27	1
1149/1736-37	9	1197/1783	3	1243/1827-28	2
1150/1737-38	11	1198/1783-84	1		
1152/1739-40	5	1199/1784-85	5		
1153/1740-41	3	1200/1785-86	4		
1155/1742-43	11	1203/1788-89	1		

Sonuç

Osmanlı otoritesinin taşradaki simgesi olan tımar sistemi, uzun yıllar boyunca bu anlamda değil de kırsalda tarımsal artış ve güvenliğin simgesi olarak görüldüler. Ancak 1683'ten sonra devlet kurumlarındaki yozlaşmaya paralel olarak tımar sistemi de bozuldu. Sipahilerin kendi yetki alanlarının dışındaki işlere müdahale etmesi, kendilerine tahsis edilen vergilerin dışında çiftçilerden para istemesi, çiftçileri angarya olarak çalıştırdıklarına dair şikâyetler yükseldi. Bosna Hersek'te ise bu zor zamanlarda dahi tımarlar devletin diğer bölgelerine nazaran daha disiplinli ve işlevseldi. Ne var ki devletlerin ve savaşın değişen doğası gereği tımarların önemi azaldı. Özellikle II. Mahmud'un merkezileştirme politikaları doğrultusunda 1813'ten itibaren tımar dağıtımı yavaşlatıldı ve mevcut olanlar da sıkı kontrol altına alınmaya çalışıldı. Ancak çıkarları zedelenen ya da geleneksel refleks sebebiyle sipahiler merkezileştirmeye karşı geldiler. Fakat İstanbul kontrolde ısrarcı oldu ve sayımlar yapıldı. 1827'de gerçekleştirildiğini düşündüğümüz sayım Bosna Eyaleti'nin tüm livalarında gerçekleştirilmiştir. Buna göre, Bosna Livası'nda 41'i zeamet, 576'sı tımar olmak üzere 617 dirlik yer almaktadır. Livadaki dirliklerin geliri 3.341.639 akçedir. Dirliklerin geliri Saraybosnalı ortalama bir tüccarın gelirine denk olsa da sipahilik Bosna Hersek'te Müslüman ayrıcalığının önemli bir göstergesi olduğundan, parasal güçten ziyade toplumsal bir güçtü. Bu yüzden sipahi devlet mücadelesi çok kolay geçmemiş 1813'te başlayan çatışma 1869'da devletin geri adım atması ile sonuçlanmış, 1869'da Sultan Abdülaziz Bosnalı sipahilerin dirliklerini iade etmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

A. DVNS. AHK. BN.d., no.1-7.

A.DVNS. NŞT.d., no. 84.

DFE.RZ.d, no. 1130, 1889, 1921, 1946.

İ. HR., no. 26/1237.

Diğer Kaynaklar

Afyoncu, Erhan; *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhâne-i Âmiri (XVI. XVIII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

Ahmed Cevdet; *Tarih-i Cevdet*, 13 numrolu Matbaa, 2. Baskı İstanbul 1290.

Aličić, Ahmed S. , *Uredenje Bosanskog Ejaleta Od 1789. Do 1878 Godine*, Orientalni Institut u Sarajevu, Sarajevo 1983.

Barkan, Ömer Lütfi; *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.

Gölen, Zafer; “Sırpların 1849 Bosna İsyanı’na Etkileri”, *Toplumsal Tarih*, S. 50, Şubat 1998, s. 43-48.

Gölen, Zafer; “XIX. Yüzyıl Başlarında Semendire Livası Timar ve Zeametleri”, *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, Editörler: Zafer Gölen, Birol Çetin, Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 201-259.

Göyünç, Nejat; “Timar Ruznamçe Defterleri’nin Biyografik Kaynak Olarak Önemi”, *Bellelen*, C LX/227, Ankara 1996, s. 127-138.

Halil Nuri Bey, *Nürî Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.

Işık, Sevgi-Kadıoğlu, Songül-Yıldırım, Mehmet; *Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu*, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, Ankara 2012.

Kurt, Yılmaz; “Saraybosna’nın 1835-1840 Tarihli Tımar Ruznâmçe Defteri”, *LNOCTE 2016*, Editörler: Alaattin Aköz, Dođan Yörük, Hüseyin Muşmal, Konya 2016, s. 563-576.

Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800), Hazırlayanlar Yunus Koç-Fatih Yeşil, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012.

Özkaya, Yücel; “XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeâmetlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları”, *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 32, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul Mart 1979, s. 219-254.

Sarıcaoğlu, Fikret; *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001.

Yaman, Talat Mümtaz; *Osmanlı İmparatorluğu Mülkî İdaresinde Avrupalılaşıma Hakkında “Bir Kalem Tecrübesi”*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1940.

